

adatot. Tömörkényről mondja egyik nagy író-esszéistánk, hogy Tolsztojjal szőtték egy bordában, nyilván nem nagyságuk vagy jelentőségük, hanem szellemiségük hasonlóságára gondolva. Ilyenformán fedezi föl Fülep mindazt Baksayban, amit tömören Arany János-inak nevezhetünk: a világtávlattal nem ellenkező magyarságot, a keresetlen népi-nemzeti jellegzetességet, a nyelv tisztaságát, a tapinthatóan érzékletes leírás képességét.*

Fülep Lajos és Dutka Ákos leveleiből

Fülep Lajos eddig ismert legkorábbi leveleit a fiatal nagyváradai költőnek, Dutka Ákosnak írta. Dutka Ákos hagyatékában 16 Fülep-levelet találunk, valamint egy Fülepnek szóló Dutka-levelet, amelyet írója úgy látszik elmulasztott postára adni. Igaz, Dutka levelezésük két esztendeje alatt — néhány Kolozsvárt töltött hónapot kivéve — Nagyváradon élt, míg Fülep ezalatt kétszer megjárta Párizst, s Pesten is lakást változtatott. Ez lehet az oka annak, hogy Fülep Lajos hagyatékában mindössze egyetlen Dutka-levél maradt fenn, a többi elkallódott. Jó ideig csak levélbeli ismeretségük első dokumentuma Fülep Dutkának írt 1904. május 21-i levele, amelyben arra kéri, küldje el neki „Vallomások könyve” című első kötetét. Következő, hét kutyanyelvoldalnyi levelében a 19 éves pesti újságíró szinte lapról-lapra végigelemzi, dicséri és bírálja a 23 éves költő műveit, további fejlődésre sarkallja, s szeretné előmozdítani érvényesülését is. Azt javasolja, hogy adjanak közre Dutka java verseiből újabb „formás kis kötetet, elegánsan kiállítva” valamelyik jobb pesti kiadónál. A „Vallomások könyvé”-ről pedig írni készül a debreceni Csokonai Lapokba. A recenzio hamarosan napvilágot lát 1904. május 25-én, igaz, nem a Csokonai Lapokban, hanem a Hazánk című napilapban, amelynél Fülep alkalmazva volt.

A következő két évben, 1904 tavaszától 1906 nyaráig sűrű levelezés alakul ki kettejük között, ezekből adjuk közre — a terjedelem adta lehetőségek közt — azt a néhány darabot, amelyben Fülep életét meghatározó nagy élményeiről és szándékairól írt első, 1904-es párizsi útjáról és itáliai utazása tervéről, amely 1905-ben még terv marad, 1907-ben valósul meg s hétesztendő firenzei és római tartózkodás lesz belőle.

Közben 1905 nyarán feltehetően személyesen is megismerkedtek: szeptember utáni leveleikben már tegeznek egymást, az a bizalmas, meghitt barátság azonban, amelyet Fülep kezdetben remélt, nem jött létre közöttük később sem. Levelezésükben jórészt Dutka érvényesüléséről esik szó: Fülep nexusai révén a Magyar Szemle és A Hét hasábjain segíti Dutka verseinek megjele-

* E tanulmányvázlat főbb forrásai — Baksay Sándor és Fülep Lajos műderindák (1982) című életmű-válogatásban közölt bevezető esszé (Illyés Bálint vein kívül — Kéky Lajos *Baksay Sándor* című kismonográfiája (1917), a Sze—Varga Domokos, Tóth István és Mészöly Dezső írásai), valamint Fodor András *Ezer este Fülep Lajossal* című, kiadás előtt álló naplómemoárja, amelynek részleteit a szerző szíves engedélyével használtam föl.

nését, majd a Nagyváradról elkívánczó költő terveit igyekszik támogatni: beajánlja a debreceni Szabadsághoz, Gáspár Imre lapjához, majd pesti elhelyezkedésén munkálkodik: újságírói állást ugyan egyelőre nem talál számára, korrektornak azonban addig is feljöhetne az Alkotmányhoz, amíg valami jobb lehetősége adódik. A tervből nem lett semmi, Dutka csak 1918-ban hagyta ott Váradot.

A levelek nem szorulnak különösebb magyarázatra. Fülep először 1904. június közepétől szeptember végéig, másodszor pedig 1906. május végétől október végéig volt Párizsban. Itt súlyosan megbetegedett, kórházba került, s csak itthon, 1907 nyarán jött helyre; ezután utazott Itáliába. — 1905-ben levéllel fordul Ady Endréhez, akit ekkor még nem ismer: Dutka címét kéri tőle. Nem egészen egy év múlva, az Új versek megjelenését követően Fülep lelkes hangú ismertetést ad közre a kötetéről Az Ország 1906. március 7-i számában, ami Dutkában — levele tanúsága szerint — némi fájdalmas féltékenységet ébreszt. Az ugyanekkor említett második Dutka-kötet csak évekkel később, 1908 tavaszán jelent meg „A föld meg a város” címmel.

Fülep Lajos és Dutka Ákos kapcsolata 1906-ban megszakadt, van azonban egy Dutka Ákosnak szóló, több mint félszázaddal későbbi Fülep-levél 1959-ből, amely szorosan összefügg fiatalkoruk eseményeivel. A visszavonult, szinte elfeledve élő Dutka „A Holnap városa” című, a század eleji Nagyváradról szóló könyvének sikere után „A nagy kaland” címmel megírta 1905—1906-os amerikai útjának történetét is, s egy példányt elküldött a könyvből Fülepnek, aki mint a könyvből olvasható, „belept, beoltotta szomjas váradí szívébe a világcsavargás rögeszméjét”. Dutka két barátjával elindul Itália felé, de Fiumében egy hajóstársaságnál alkalmazottként dolgozó váradí ismerősük újságírói szabadjegyet kínál nekik egy hajó első amerikai útjára, s így Olaszország helyett az Egyesült Államokba utaznak. E régi emlékeket tartalmazó kötet elküldését köszöni meg Fülep Dutka Ákosnak.

1

(Budapest, 1904. május 25 után.)

Kedves barátom uram,

Alighanem olvasta már azt a néhány sort, amit a Hazánkunk pár nap előtti számában kötetéről megjelenítettem. Amint már tudja, nézetemnek csak egy csöpp töredéke az, a többi — de szintén csak nagyon keveset, — megírtam már levélben.

Mindent azonban nem lehet leírni. Nem volna elég papírom meg tintám hozzá. Meg vannak aztán dolgok, amiket leírni nem is tud az ember, csak elmondani, s ilyenkor — ritkán fordul elő — én, a máskülönbén nagyon szótalan s tán sótalan úr, nekieresztem a nyelvemet s úgy pörgetem, mint a szegedi kofa, amikor a paprikáját kínálja.

S ha így is van, hogy nem tudunk mindent elmondani egymásnak, egyelőre, mégis csak kedves dolog ez a mi himnemű amor lesbicusunk. Az ember Pesten ül s eszébe jut a nagy idegenben, a sok ismeretlen ember közt: hiszen van nekem egy jó barátom Nagyváradon, nem tudom ugyan, hogy milyen a külseje, de derék fiú lehet. Azzal megnyugszik az ember s megiszik egy pohár bort az egészségére.

Hogy azonban ez így még sincsen egészen jól, az bizonyos. Mert hát távolság — az nem távolság. Fogalom, amelyen túl fogjuk magunkat tenni azzal, hogy találkozni fogunk. Mikor, nem tudom, de szeretném ha mielőbb, bár mostanság

nem igen kínálkozik rá remény. A jövő hónap elsején ugyanis hosszú útra készülök: föl akarom keresni a minden modern művészetek és forradalmak hatalmas fészkrét, Párist, az emberiségnek ezt az óriási tanítómesterét, minden szépek és rútak a szülőanyját. (Persze özvegyasszony, abból a fajtából, akinek ura sohase volt.) Néhány hónapot akarok ott tölteni, hogy fölrázam magam átkozott fásultságomból, hogy új életet keressek, amelyiken magam is újra éledjek. Sok mindent fűzök ehhez a valószínűleg sok nyomorúsággal és nélkülözéssel fűszerezett kirándulásomhoz, de azt hiszem, hogy egészségesebben fogok hazatérni, mint elmentem. Még ingadozom az emberi problémákban, még hiszek az erkölcsben s néha eszembe jut az Isten neve is... felejteni megyek. Gyökeresen, tanulmányszerűen akarom megtanulni az emberi butaság által szankcionált erkölcs és erkölcstelenség fogalmának ürességét, az emberi élet szüzi megnyilatkozásának egyformaságát akarom megfigyelni a szép között a bűnnek ebben az óriási fészkeben. Hiszem, hogy megtalálom.

Ez akadály a annak, hogy hamarosan találkozunk, hacsak úgy föl nem pakol, mint én, s habozás nélkül szintén útnak nem indul. De félek, hogy kevesebb a vállalkozási szelleme, s látom, hogy a lelki egyensúlya is biztosabb, semmilyen kiruccanásba belemenne.

Mindez azonban nem akadály. Megismertethetjük egymást egymással, csak akarnunk kell. Ha ösmeri Dostojevskynek a Fehér éjszakáit (s ha nem ösmeri, haladéktalanul olvassa el), akkor tudja, hogy mire célzok. S az ötletnek meg lesz az az eredetisége, hogy nem fogunk hazudni. Megismertetjük majd egymással az egyéniségünket, a gondolkozásunkat, a fejlődésünket, s ami fő — az életünket, ha van kedve hozzá. Mégpedig oly őszintén, mintha gyermekkorunktól együtt nőttünk volna fel, s semmi bűnünk nem volna titok egymás előtt. Mivel pedig egyszuszra mindez sok lenne, folytatásokban, levélváltásokban írjuk meg egymásnak egész gyerekkorunktól fogva az életünket; úgy ahogy gondoljuk és érezzük, hogy volt. Ha van hozzá kedve, akkor önön a sor a kezdésre. Hogy mi lesz a haszna, arra majd a végén jövünk rá. Föl tehát, üzenjen hadat minden titkolózásnak és tárja föl előttem az életét, a lelkét. Jó tét helyébe jót várj!

Egyebekben még arról értesítem, hogy most egy kis kellemetlenségem is van, amennyiben a Hazánkban és a Magyarországon megjelent öt riportcikkem miatt sajtópört akasztottak a nyakamba. Az a szerencsém, hogy a tárgyalásra majd csak késő ősszel kerül sor.

Levelét várja jó barátja

Fülep Lajos

Csillaghegy.

Május, szombat.

2

(Párizs, 1904. aug. 15.)

Kedves barátom. Isten a tanúm, hogy ebben a pillanatban kaptam a levelét s még végig sem olvastam egészen, mikor már készítettem tollat s papirozt, hogy válaszoljak. Éppen hurcolkodom, a holmimat most pakoltam be, de ez a körülmény nem zavar abban, hogy néhány — az én szótáram szerint néhány száz — sorral fel ne keressem abban a bűdös városban, amelyet olyan keservesen átkoz. Hát bizony nagyon elhiszem s talán jobban is átérzem a keserűségét, mint saját maga, amikor itt a holt, de örökre élő s az éledő művészetnek az erdőjében csatangolok! Hogy az ember az otthoni életnek a nyomorúságát igazán megértse, ide kell jönnie Párisba, az Isten és az ember közösségéből született eme csoda városba, amelyben pezseg az élet, az eredetiség s az a bizonyos valami, ami mindenben fordítottja a honi dolgoknak. Aki Magyarországról jön ide, azt okvetlenül elfogja az a különös érzés, hogy megkétszereződött: szeretkezik az ember ezzel a gyö-

nyörű asszonnyal, s világra szüli saját magát — egy második kiadásban. Valami ós mythologiai gyönyörűség ez, talán olyasvalami, amit a születő gyerek érezne a világrajövésénél, ha volna öntudata. A művészetnek oly óriási gazdagsága van itt fölhalmozva, hogy minden erejét össze kell szednie az embernek, hogy el ne kábuljon bele. S még az is, aki úgy él, mint jómagam, azt hiszi, hogy legalább is királyi fönségből néz le a világra. Pedig hát attól egyébként jól távol állok, már magát a vállalkozást illetőleg is, mert jó csomó könnyűvérűség kellett bizony ahhoz, hogy egyedül, minden ismerős nélkül nekivágjak ennek a hatalmas birodalomnak, nem félve semmiféle nehézségtől és nyomorúságtól. Különösen én, aki, ha sokat dolgozom is, nem rendelkezem a bohémségnek azzal a jótulajdonosságával, hogy a bendőmet el tudjam hanyagolni. Nagyevő vagyok, aki egy jó ebédet épügy végig tudok élvezni, mint Rafaelinek legszebb képét. Ez pedig sokkal kevesebb, mint minden ember vagyonos, s még a legutolsó munkás is jobb kosztot él, mint a kolozsvári főispán. Hogy mit jelent ez a vállalkozás, azonnal meg fogja érteni. 110 azaz száztizt franc — 50 forint havi jövedelemmel élek itt Párisban, ami még odahaza is kevés, itt pedig nem felel meg többnek 25—30 forintnál. És mégis nagyszerűen élek. Nincs senki ismerősöm, kivéve egy magyar piktorot meg egy magyar jogtudóst, aki most körülton van, s e hó közepéig marad itt. De hál istennek, ezek is nagyon megfélemberek s nem sokkal több pénzük van, mint nekem. Ami azonban legjobban kiránt a sárból az, hogy itt kenyéren nagyszerűen meg lehet élni, mert a párizsi kenyérnél fényesebb, kitünőbb valamit nem lehet elképzelni. Olyan az, mint a legkitünőbb torta, s elég olcsó is. Ha már kifogyok a pénzből, veszek 3 sou-ért kenyeret, megiszom rá egy liter friss vizet s olyan jól érzem magam, mint egy vad gróf. Ellenben hónap elején végigélezem a szakácsművészetnek minden remekét, s akkor csak úgy duskálok a jómódban. Jó bort is lehet itt inni, ami szintén roppant olcsó. Napközben aztán csatangolok az utcákon meg a múzeumokban, s kitünően érzem magam, csak ne volna az a sok ennalót áruló bolt mindenfelé, amely elcsábítja az embert. Valóságos Eldorádó, de minden vágyat csengő érccel kell megfizetni.

A szállodámból, ahol laktam, átköltöztem a másik negyedbe, a Quartier Latinbe. Ott a nagy boulevardok között laktam, azokat meglehetősen át is tanulmányoztam, most hát jó lesz ideát lakni, ahol megint egy új világ kínálkozik. Hiába szeretem a kényelmet, nem tudok, csak nagy változatosságok és hirtelen átmene-tek közt élni. S itt szükség volt erre a költözködésre, mert másként ezt a részt meg nem ismerhettem volna, lévén itt oly óriásiak a távolságok. Különben gyönyörű szobában lakom, kertben, árnyékos helyen, vadszőlőlugas alatt, s akár egész nap kint az udvaron dolgozom. Mintha csak valami kedélyes vidéki városban volnék. S fizetek a szobáért, amely igazán főúri, 30 francot, ami igazán csekélység. Azt hiszem, most már végleg ittmaradok ebben a lakásban, bár nálam az ilyesmit sosem lehet előre tudni.

Egyébként mindennapos vendége vagyok a Louvre-nak, ahol végig lehet tanulni a világ egész művészetét, s akinek már megvan hozzá az alapja, az itt mindent megtanulhat már. Akár mindjárt hozzáláthatnék egy nagy művészethistóriai dologhoz. Nincs fogalma, hogy tanítanak a képek, szobrok, épületek. Ezer könyv a legjavából föl nem ér azzal, amit egy kép elmond. Egész korszakok, egyes korszakoknak az egész gondolkozása, szenvedélyei, filozófiája benne van a vászon színeiben, a szobor formáiban s az épületek köveiben. Ki kell hallgatni őket s Rafael és Lionardo da Vinci Madonnái profán hölgyekké vedlenek, akik úgy fecssegnek az embernek, mint egy jóvérű párizsi kokott. És a görög kor! Egy hatalmas világnak, az emberiség legnagyobb epochájának a históriája, kezdetétől a bukásáig áll itt kőbe faragva, a diadalmas, gyönyörű milói Venussal, melynek pogány szépsége oly szúró maliciával tud mosolyogni a mi keresztényi jámborságunkon. Csak legalább megölelhetném ezt az asszonyt, a meztelen, hatalmas testét, a kezem közé foghatnám gyönyörű arcát, melynek holt formáiban annyi az élet, a nyugodt gyönyör, a hatalom és a diadal. Oltár az a hely, amelyiken áll.

s pógányok vagyunk mind, akik eléje járunk. S érezzük, hogy ő az Isten, a szépségnek elpusztíthatatlan istennője, amelyet emberkéz teremtett, úgy, mint az indián a maga fétisét, s amely megmarad ezer éveken keresztül, hogy a világ minden esztendejében, hónapjában, és órájában változatlan fönsséggel hallgassa végig a neki szóló imádságokat.

S az éjjeli Páris. Küldött verseiből látom, hogy épen olyan hóbortos csatángolója az éjszakának, mint én. De hogy mi más az itt, azt leírni nem lehet. A nagy boulevardok fénye, pompája, a gyönyör és elképzelhetetlen kéj és gazdagság, s a kis utcáknak halott csöndje, nyomorúsága; a kertek holdvilágos fáí, s a gyönyörű fasoros avenuek langyos nyári éjszakája leírhatatlan. Csak hazugság lehet, amit erről írnak. Érezni, érezni kell azt csak. Hej, ha itt lenne, csinálnánk olyan kóborlásokat, hogy olyat még Páris nem látott. Különbön is néha nappal alszom s egész éjjel mázskálók az utcákon, igen sokszor olyan helyeken, hogy ha édesanyám látna, tudom, megijedne szegény. Sokszor egy paraszt hajszálon függ itt az embernek az élete. De ép ez, ami izgat, fölkeresni a veszedelmes helyeket a maguk valójában. Minél nagyobb az izgalom, annál nagyobb az élvezet s igazán élvezni csak dobogó szívvel, lüktető erekkel lehet.

Verse nagyon tetszett, sok közvetlen érzés és melegség van benne. A printje azonban sablonos, megint az utolsó strófa, mint a másiknál. Olyan, mint a piktor, aki nem tudja abbahagyni a képét, s mikor azon a fokon van, hogy mindent éreztet, sejtet, akkor, amit nekünk kell megéreznünk és sejtenünk, megmagyarázza. Lehet, hogy nem vagyok elég igazságos ebben a pillanatban, de igazán annyit mindenféleképp tele van a fejem, oly óriási méretek hullámzanak a szemem előtt, hogy egyszerre nem tudok igazságos lenni. Mikor majd nyugodtabb leszek, akkor újra el fogom olvasni. Most, amint az izgatott írásomon is láthatja, abban a kéjes, gyönyörű állapotban vagyok, amikor reszket az ember keze, lüktetnek a halántékai, s nem tud nyugodtan gondolkozni. Ez a párisi levegő, a párisi élet, amelyben semmi nyugalom, semmi petyhüdség, hanem csupa forrongás és evolúció van.

Levele végén felvetett tervére máskor akarok részletesebben felelni. Most csak annyit, hogy vágyakozását nagyon méltánylom, magam is keresztülmentem rajta. Az bizonyos, hogy Pestre kell jönnie, bár meg vagyok győződve, hogy ha Pesten élt két évig, mint én, vagy vissza fog menni, ahonnan jött, vagy pedig ki fog vándorolni Amerikába, mint ahogy én is akartam. A dolog azonban nagyon nehéz. Sok nyomorúsággal jár s undokabb valamit, mint a Pesten való újságíróskodás, nem tudok elképzelni. Kiül az emberből minden tisztességes érzést, s egy hónap éppen elég rá, hogy többet verset ne írjon. Magam is, ha visszamegyek, nem leszek semmiféle lapnál, azt hiszem, csak úgy fogok dolgozni, kívülről, mint ahogy most küldök innen hetenkint cikkeket a Hazánknak. Minderről azonban legközelebb részletesen fogok írni, addig azonban írja meg, hogy nincs-e valami jó embere, aki valami hivatalba tegye Pesten addig is, amíg majd valami lapnál kap állást, ha már mindenáron laphoz akar menni. Csak így lehet csinálni a dolgot, mert esetleg eltart egy-két hónapig a facérság. Szívvel üdvözlő jó barátja

Fülep Lajos

Paris. 12, Rue de la Gande Chaumière.

3

(Budapest, 1905. április-május)

Kedves Dutka barátom. Egyszóval hiába menekült és bújdosott tudja fene hol, mégis csak megkerült újra. Hogy levelére, melyben épen az inspekcioról panaszkodik; ily gyorsan válaszolok, annak igazán az az oka, hogy ma inspekción vagyok magam is, tehát ráérek az írásra, különben nagyon el vagyok foglalva, mert

sok mindenfélét olvasok, tanulok mostanában, még jóformán többet, mint azelőtt, ha lehetséges.

Az Adynak írott levelém története az, hogy olvastam a Budapesti Naplóban egy Jehan Rictus fordítását, mely nekem meglehetősen tetszett, de amellett eszembe jutott — néha fene jó memóriám van —, hogy még mikor kint voltam Párisban, ön kérdezte tőlem, vajjon nem találkoztam-e Adyval. Én nem ismerem őt, azt se tudom, hogy néz ki, de gondoltam természetesen, hogy önt jól ismeri s mivel önnek nem írhattam, nem tudván a címét, kénytelen voltam hozzáfordulni. O ugyan még nem válaszolt nekem s most már talán fölösleges is volna, ha írna, amit akartam, azt elértem, nekem az elég. Megjegyzem ugyan, hogy már rég letettem arról, hogy önről valaha még tudjak valamit, annyira megfeledkezett rólam. Hogy oly hosszú ideig miért nem írt nekem, igazán nem értem. Hisz akárhol járt, csak van talán mindenütt posta, amely elhozza a levelet a Hazánk szerkesztőségéhez s ön tudhatta, hogy én még itt vagyok. Viszont én egyáltalán nem sejthettem, hogy ön merre járhat az Isten csudájában. Na de ez nem olyan nagy eset, megtörtént már önnel máskor is s talán meg is fog még történni. Én legalább bízva bizom most is, hogy míg azonnal való írásra kér engem, legalább is három hónappal fog majd várni a levelére. Az én szememben azonban még ezek után is sokkal fontosabb, hogy mi van önnel, hogy ön hogy él, érez és gondolkodik s hogyan fejlődik, mert ez a fő. Pedig őszintén megvallva, nem szenvedélyem a felebaráti szeretet, s derék embertársaimat legtöbb esetben inkább gyűlölöm, vagy esetleg médiumnak, studiumnak használom fel, semmint valami nagyon imádnám. Nem azért, mivel tudom, hogy egyelőre senkinek sincs köze hozzám sem, hanem csak azért, mivel ez természetem. De emellett művészember vagyok elsősorban és semmi más, s az maradok akkor is, ha egyedül maradok nemcsak a földtekén, hanem a nagy mindenségben, az egész bolygóés naprendszerben is. Ez az oka, hogy ön iránt, nem atyai jóindulattal, hiszen magam is fiatal vagyok, hanem egy művészember rokonérzésével viseltetem állandóan, annál is inkább, mivel az ön lelkéből már több olyan hang jutott el a nagy messzeségből is, amelyek részben megfeleleltek az én előbbi életem lelkiállapotainak, részben pedig értéküknél fogva szeretettel teljes visszhangot keltettek bennem. Láttam különben azt is, hogy ön sokat kinlódik, vergődik, nem bír önmagával és még kevésbé az étellel, s ez a keserű vajúdas volt az különösen, amely megteremtette bennem az ön iránt való meleg szeretetet. (Természetes, hogy ezt csak írni tudom ezzel a banális szóval, egyébként egész más az, amit érzek, de az ilyesmit csak akkor mondja el az ember, ha találkozik, akkor pedig — fölösleges minden ilyesfajta beszéd.)

Az ön vajúdása és életrevalótlanága azonban már kezd egy kicsit soká húzódni. Nem tudom, mi lehet az oka, de meg vagyok győződve, hogy az én közlemben — nem dicsekvéskép mondom, de úgy van — úgy helyrejönne, mint a pinty. Először is tudnék az ön lelkének való s egész lelkét betöltő táplálékot nyújtani, más részről pedig meg tudnám tanítani önmagának a becsülésére, és még valamire, ami a legveszedelmesebb dolog a világon, de amelyen ha megáll az ember, akkor erős és túl van minden veszélyen — valami filozófiai tartalmú nagy nihilizmusra, egy körülöttünk való nagy Nihilnek a megteremtésére, amely nem ismer szentimentalizmust, melancholiát, nem ismeri az élet akadályait, sem a nyomorúságokat, nem ismer semmi szentet, csak olyat, amiben gyönyörűségetek telik az ember lelkének, művészetet stb. a többi meg egyáltalán nem létezik. Ahol vagyok, ott vagyok, a környezet egyáltalán nem számít, lehet mellettem akárki és akármi, az rajtam nem változtat, történjék bármi, én megmaradok önmagamnak, s belém senki nem nyújthatja a karját. Ami nekem nem kell, arról nem veszek tudomást, megsemmisítem és megteremttem magamnak azt, ami nekem kell, mert én vagyok az Isten, a világ és én ráülhetek arra a bolygóra, amely éppen nekem tetszik. És érzem mindezt, nem ismerem el nálam senki erősebbet, ki tudna hát engem befolyásolni, akadályozni? Olyanná teszem az éle-

tem, amilyennek én akarom. Nyomorúság nincs, csak én lehetek nyomorult. Ön fél a holnaptól, az ebédhiánytól, a cigarettahiánytól — hát micsoda ön? Hát van-e szüksége milderre? Hát állat ön, akinek mindent készen a helyébe vigyenek? Hát nyomorúság az, ha nem élek szakasztott úgy, mint egy prokurista, vagy egy bankhivatalnok? Hát nem vagyok én a nagy megtörhetlen egység akkor is, ha nincs mit ennem, ha nincs hol aludnom? Ha kint vagyok az utcán, ha bent a szerkesztőségben vagy a kávéházban, mindenütt csak én lehetek egyedül, mert rajtam kívül semmitem létezik. A cigaretta, az ebéd, a lakás mind csak ugyanazon atomoknak más-más alakulása, amelyeknek letekintek a Ding an sichjére s eldobom őket. Minek az nekem? A holnap? — hát nem elég a perc? Aki a percet művészettel tudja betölteni, az az élet legnagyobb művésze. Akik már a holnaptól is félnek, azok az élet nyomorékjai! Hát vajjon holnap is nem én leszek-e én, nem fogok-e élni, nem teremthetem-e meg magam körül újra olyannak az életet, ahogy én akarom? Ha úgy akarom, egy évig bezárkózom a szobámba és ki sem mozdulok, hogy nem látok egyetlen embert se, de ha megint úgy akarom, soha haza nem megyek. Ott vagyok otthon, ahol állok, a föld mindenütt föld, az ég mindenütt ég, az ember mindenütt ember s a művész mindenütt csak művész. Nem energia kell ehhez, de gondolkozás, intelligencia és műveltség, tudás, sok tudás, s tudása főként annak, hogy a minden semmi s a semmi minden. Az élet szavakból áll, tradíciókból és konvenciókból — ha nekem nem kellene, egyszerűen felrúgom őket. És bizony föl is rúgom. Hallgasson csak ide:

Művészet nélkül, örökké új impressziók nélkül én nem tudok élni s a lelkem gyomortágulásban szenved, folyton éhes. Mindent látni és tudni akarok s megölöm azt, aki többet mer tudni, mint én. Utálok Budapestet, de meg érzem a táplálékhiányt, azért hát az idén lemegyek Itáliába, elmerülni a művészetbe. Nagyon téved azonban, ha azt hiszi, hogy a holnapi ebédek és cigaretták biztos tudatával fogok utazni. Hosszú időre, talán egy egész esztendőre megyek le, de mivel újságíró vagyok, ha itthagynom a lapomat, itthagynom a kerestetemet is. Pénzem tehát nem lesz, legföljebb hatvan-hetven forint, amit az útrairándulás-kor a zsebembe teszek. Azután vége a pénznek. Hanem kifogok én a modern világon. Veszek egy jó erős, vízhatlan vászonruhát, egy vastagtalpú cipőt, zsebembe teszek egy revolvert, egy jó bicskát, egy vastag noteszt, egy Baedekert, amibe jó térképek vannak, egy inget, egy gatyát és egy harsnyát és — útnak indulok. Velencéig eljutok vonaton s ott töltök 1—1 1/2 hónapot. Hogy ott miből élek, s hogy onnan hogy jutok tovább, még természetesen nem is sejtem. Pénzem nem lesz, megyek gyalog. Aki megtámad, azt agyonütöm, ha megéhezek, majd szerzek magamnak ennivalót, ahogy tudok. Engem magam, a látásom, a fejem, a lelkem és a tudatom el nem lophatja, tönkre nem teheti senki, az megmarad minden körülmény, minden nyomorúság között. Bejárom felső Olaszországot, lemegyek Firenzébe főként, mert oda leginkább vágyódom, onnan Rómába, Nápolyba, sőt, le Palermóba. Közbe persze érintek vagy száz várost. Számításom szerint június elsején indulok útnak s remélem nem fog semmi akadályozhatni. Miért teszem mindezt, miért állok ki minden nyomorúság elé? Mert ösztönszerű, ellenállhatatlan erővel érzem, hogy nekem az idén, jelenlegi fejlődésem és lelki állásom szerint Itáliára, Itália művészetére van szükségem, s ez fontosabb minden ebédnél. Én ezért megyek. Ha önnek volnék, véres verítékekkel is félretennék június elsejéig 50—60 forintot — mostani fizetése megengedhetné — s lejönne velem legalább egy hónapra Velencébe. Egészen más emberként jönne vissza.

Vagy legalább jöjjön föl Pestre, akárhogy is. Vesse le az előítéleteit, mozgasson meg minden követ. Én talán lemennék most önhöz, de Itáliával nagyon el vagyok foglalva jelenleg, nincs egy szabad pillanatom. Olyan nagy studium az, hogy nincs több hozzá fogható, én pedig nem szeretek felületes, félmunkát végezni. Olyan helyeket, olyan mélységeket kutatok fel, ahol előttem nem járt még

senki, olyan dolgokat látok és érzek és mondok, amiket még más nem mondott. Pedig már eleget mondtak az emberek. Próbáljon meg egy ilyen nagyjobbszerű tanulmányba, az egész lelkét betöltő vállalkozásba belemerülni, az ember meg-edzve, erősen kerülhet ki csak belőle.

No de vége az inspekciónak, most hozzák az utolsó kolumnát, mennem kell. Várom levelét, és szívből üdvözlöm önt, akit már látni is szeretnék,

régi jó barátja

Fülep Lajos

4

(Budapest, 1906. április vége—május)

Édes fiam. Azt ugyan még most se tudom, hogy mi a fészkes fenét kerestél Amerika országban, de hát azt már úgy látszik nem is fogom megtudni tőled. Mert legközelebb ugyanúgy meg fogsz feledkezni erről, mint most. Különbösen ez mellékes, az a fő, hogy tanultál-e valamit és tudsz-e? Mert csak diszharmonia-kért Amerikába menni nem érdemes. Én ugyan azt tartom, hogy számódra sokkal egészségesebb dolog lett volna Párizsba menni, megtanulni franciául és egyáltalán tanulni és a szemedet kinyitni. Mert hát ez nagyon szükséges, enélkül nem viszed semmire. Te, édes öregem, ott Nagyváradon nem tanultál meg tovább látni, mint a szőlők határa és az orfeum-lányok seggepartja. Az meg, hogy tengert láttál és beleszagoltál az angol smokkingba, hát elég kevés. Egy kis nagy művészetet, nagy poézist, nagy életet kell átszínálni. Páris. Gazdagodni. Az intellektus, meg a szociologia, meg a harmonia az a kultursmokoknak való, nekünk más kell. Ezeket az ügyeket majd elintézik ők helyettünk. Minekünk szabadság kell, művészetet meg más ilyen ételek, amitől görcs száll az angol intellektusok pontos gyomrába.

Én már megyek. Körülbelül 3—4 hét múlva indulok Páris felé, azzal a szilárdan feltett szándékkal, hogy csak a legkétségbeesettebb nyomorúság hozhat haza. Amíg lesz egy fődél, ahol meghálhatok és egy darab kenyér, mellyel megtöltöm a bendőm, addig maradok. Erős a hitem, hogy többet nem látom meg szép hazám földét. Bár úgy lehetne. Ki, az Isten nyilába, már nem bírom a piszkot és a rothadást. Érzem, itt tönkremegyek, a legrövidebb idő alatt. Hát te nem jössz?

Megy Ady is. Hamarosan. Körülbelül akkor, amikor én. Vele különben már összelekedtem, nagyon szeretem. Mint poétát a legnagyobbnak tartom a magyarok közt. Írtam is róla egy himnuszt az Országba, nem tudom, olvastad-e. Csak ne züllene annyit az öreg, de ez már borzasztó. Egy pár éjszakát végigcsináltam vele, hanem ami sok, az sok.

Ami engem illet, hát tudod én most egy kicsit en vogue vagyok. Kezdek divatba jönni. Már ezért is muszáj elmenekülnöm. Fölfedeztek és én ezt nem bírom ki. Rémitő nagyra vannak velem sok helyen. Mindenki pályázik rám, azt akarják, írjak ide is, oda is — hát hagyjanak békén. Még a vén Kiss Józsefnek is szöveget ütöttem a fejébe, az is azt akarja, hogy írjak a Hétnek. Írjon a fene. Örülök, ha nem kell dolgoznom. Most már csak a napokat számlálgatom, hogy mennyi még az élet Magyarországon. De meg különben is nagyon ellustultam; az, hogy többet írok, mint azelőtt, nem jelent semmit, mert az ilyen vacakokat kirázom a kabátom ujjából. Az nem munka, csak unalom. Hanem nem akarom, hogy igénybe vegyenek mindenfelé; itt az ideje, hogy nekilássak a magam igazi ügyeinek megírásához, az pedig itt, ahol utálok mindent és ahol mindig háborgatnak, lehetetlen. Ki innen. Odakint nekifekszem a munkának és

az lesz a fő ambícióm, hogy megtanuljak írni franciául s ha csak lehet, hát át-vedlem franciává.

Jössz-e Pestre? Mi lesz, csak nem akarsz ott ragadni az Isten háta mögött?

En, ha ráérek, talán a legközelebbi héten lerándulnék Nagyváradra egy-két napra. Írt erről. Majd csinálunk egy kis görbe éjszakát.

Ha van valami jó, szép, erős versed, küldd el nekem, majd elhelyezem a Szemlénél. Az a „mikor az én vérem fogamzott” — hol van? Talán azt, meg másokat. Újakat.

Most lehet hangulatod elegendő. Vagy küldj a Hétnek. Ott figyelemmel kísérik az ilyesmit, s ha megtetszik nekik, hát leközik. Csak ne lustálkodj és ne züllj. Tanulj, az Istenit és ha csak lehet, hát kifelé gravitálj. Vagy legalább föl Pestre. Ami különben csöbörből vödörbe, de egyelőre neked mégis jó volna. Majd szétnézek esetleg, hátha lehet csinálni valamit. Nem tudom, a B[udapesti] Naplónál, ahonnan most elment Szini és el fog menni Ady, nem kaphatnál-e valamilyen helyet. Próbálkozz.

Hallom, Tihanyi körülbelül egy hét múlva jön fel Pestre. Nem jöhetnél-e föl ugyanakkor te is?

Hanem most már ne tréfálkozz az írással fiú, és írd becsületesen és ne várass; írd mindenről, mi lesz, mit akarsz, ragadsz-e a fenébe vagy jössz ki a világba?

Ölel Fülep Lajos

5

(Nagyvárad, 1906. május 16.)

Édes jó Öregem,

Immár egy hónap óta — eleinte lázas kíváncsisággal, — most már szomorú lemondással várom a leveled. Elgyötrődöm, sokszor órák hosszat, hogy mivel adtam okot erre a kitagadásra, erre a fájdalmasan érintő kitéssékelésre: a szeretettedből. Két év óta valahogyan a te színes meleg egyéniséged hozzám forrott. Ereztem a lelked rokonságát és a rokon lelkek önzetlen szeretetét. Ha én vétkeztem is hallgatagsággal ez ellen az összetartozandóság ellen, Te eddig annyi jósággal, szeretettel gondoltál rám, hogy soha nem jutott eszembe, hogy ily szigorú, — vagy amire még gondolni is alig merek — nemtörődő ridegséggel ébresszél fel. Édes jó Öregem, bármint legyen is kérlek a Te lelkedhez illő őszinteséggel írd meg kiméletlenül mindent, miért büntetsz. Ne hidd azonban, hogy az én pszichológiám nyomára nem jutott már elhidegülésednek. A Te szenzibilis lelked sóvárog az új, az eredeti művészi tökéletességek felé s ha valahol új illatú virágok bomlását látod, szeretetteddel, megértő lelkeddel odasietsz: ünnepeled, becézed, — de ha tökéletesebbet, kiforrottabb egyéniséget veszel észre, az igaz szépségért rajongó lelkesedéseddel odasietsz új bálványod elé, — elfeledve, hogy az sem szemét, — amiben tegnap gyönyörűséget találtál.

Ma Te azzal a lelkesedéssel állasz Ady Endre ragyogó zsenije előtt, amelylyel ma egy éve én beszéltem neked róla, akkor Te engem kineveltél, — ma meg elbűvölten tőle engem szavadra sem méltatsz. Nem a megbántott egyéni hiúság iratja e sorokat velem. Nem, csak a közös ügyünk a poezis. Én bízom még a két év előtt rólam táplált hitedben, hogy talán nekem is sikerül egy új hűrt kötni a magyar Lyrára, s ha nem sikerüne is, — volt hozzá valami hivatottságom.

Ha talán érzékenyen írtam ide e szomorú vallomásomat, — tulajdonítsd annak a fájdalomnak, amit e szeretettedből számkivető hallgatásoddal okoztál.

Úgy vártam, hogy leszidsz, hogy a küldött poémákról elmondod a vélemény-

nyed, hogy a Te esztétikád színes virágaival gyönyörködtetsz egy-két rám parazolt gondolatodban.

Igaz, hogy azt mondhatod, aki gyönyörködni akar az írásaidban, az vegye meg a Magyar Szemlét és Az Országot s mit akar leveleket mindenki, aki a lelkeddel rokon, hiszen akkor nem maradna nyugodt órád sem talán. Oh hisz én nem fogok panaszkodni, ha csak nagy néha írsz is, — csak ne feledkezz meg arról a nagy szeretetről, amivel én hozzád tapadtam:

Gondold el egyedül, eldugottan, vívódó szomorú lelkemmel szitogatni a hitemet Ti bennetek, érvényesülő akaratú erős rokonokban bizva, hogy Ti tudtok felőlünk s talán számontartjátok vergődésemet s íme Te is megtagadsz.

Egyébként hálásan köszönöm, hogy a Magyar Szemlében szóhoz juttattál. Most újra küldök két verset a szeretetedbe ajánlva. Kérlek írd meg Öregem ezeknek a megjelent verseknek a honoráriumát kitől kérjem, mert most nagy szükségem volna rá. Mostanában sokat dolgozom. Az ősszel szeretnék egy új kötettel kirohanni. Adj tanácsot, hol próbáljam kiadni. Mindenesetre a Te válogásodra fogom bízni az anyagot, ha vissza nem utasítasz.

Úgy látom még Pesten vagy, ha Párisba még tudasz a te rajongó kisebbik poétáddal, aki hisz még jövődő növekedésében.

Adyt szívből üdvözölve ölel szegény szomorú poétád:

Dutka Ákos

6

59, V. 12.

Kedves Ákos,

megkaptam a könyvet, nagyon köszönöm.

De hogy' „hitelesítsem”, amiről csak belőle tudok?

Te jársz az én tájamon, a Zugligeti úton, én nem a Tieden — ha akkorra halasztd a jövetelt, mikor temetnek, figyelmeztettek, ilyen nem lesz, tudnod nélkül fognak elégetni.

Ölel Lajos

Közli: F. CSANAK DÓRA

TÜSKÉS TIBOR

„Kedves Tanító Úr”

FÜLEP LAJOS LEVELEI CSÁSZÁR JÁNOSNAK

Amikor Fülep Lajos a Tanácsköztársaság bukása után elveszti egyetemi tanári állását, előveszi a budapesti Református Teológiai Akadémián korábban megszerzett lelkészi képesítését igazoló oklevelet, és fölhasználja. Előbb a Tolna megyei Medinán és Dombóváron segédlelkész, majd 1922 őszén lelkésznek választják Baján. Itt, a tanítóképzőben a református vallástanár állását is betölti. Növendékei között van a decsi származású, 1910-es születésű Császár János. Fülep 1927-ben cserél Sebestyén Sándor zengővárkonyi lelkésszel. Új állomáshelyének elfoglalása után csakhamar összeütközésbe kerül a várkonyi református felkezeti népiskola tanítójával (erről Gál István közölt